

Mööda keelukanali rahu

On möödunud 300 aastat, kui Tartu linna lähedal avati koolmeistrite seminar, esimene taoline Eestimaal ja esimene tolleaegses Rootsi riigis ning kogu põhjamaadel. Selle asutajaks ja ainukeseks õpetajaks oli Bengt Gottfried Forselius.

B. G. Forselius sündis u. 1660. aastal Harju-Madisel, kus ta isa Johann Forselius oli pastoriks. Johann Forselius oli pärit arvata-vasti Soomest, rootslaste hõimust, oli mõned aastad Tallinna toomkooli rektor ja toomkiriku õpetaja, läks siis 1641. a. Harju-Madise koguduse pastoriks, kus töötas üle 40 aasta, kuni surmani (1684). Ilmselt omandas ta kohaliku keele ja tegeles pastori ameti kõrval eesti rahvakommete ning vanade usukommete kogumisega. Vanem poeg Andreas, kes oli sündinud 1637. a. Tallinnas, õppis pastoriks; Bengt Gottfried sai juriidilise hariduse, kuid pühendas end eesti talurahva koolide loomisele. Juba 1684. aastal on Harju-Madise ja Harju-Risti pastoraadis B. G. Forselius koos isa ja õemehe Gabriel Herliniga, kes oli Ristil pastoriks, maarahva lastele õpetust jaganud. Võttes eeskujul Jan Amos Komensky (1592—1670) ja Johann Gezelius (1615—1690) humanistlikest pedagoogilistest ideedest, seadis B. G. Forselius eesmärgiks õpetada talurahvas

lugema, edasijõudnuid ka kirjutama ja asutada selleks rahvakoolle. Kõigepealt oli selleks vaja vastava ettevalmistusega koolmeistrid. 1684. aastal avatigi Tartu Piiskopimõisas seminar loodavatele rahvakoolidele koolmeistrite ettevalmistamiseks. Nelja tegevusaasta jooksul sai seal õpetust umbes 160 talupojaseisusest noormeest, kellest õpingute lõpetamiseni ja koolmeistri ametini jõudis ligikaudu 50. Forselius võttis senise lugemaõpetamise veerimise-tuupimise meeto-

õpetamise viisi omakorda edukalt loodavates rahvakoolides. Peale lugemise õpetati seminaris ka rehkendamist ja laulmist.

Forseliuse seminari kasvandikud läksid laiali üle Eesti, eriti aga Lõuna-Eestisse, läksid koolmeistriteks ja osa ilmselt ka köstriteks. B. G. Forseliuse õhutusel hakati ärksamale pastorile poolt talurahvakoolle asutama. Palju tuli Forseliusel maadelda mõisnike vastuseisuga ning heidelda Eestimaa konsistooriumiga. Siin lei-

Bengt Gottfried Forselius

di asemel kasutusele häälikumee-todi. Sel teel omandasid Forseliuse õpilased lugemisoskuse palju kiiremini, kui seda varem võimalikuks peeti. Koos Johann Hornungiga (u. 1660—1715) töötas ta välja eesti keele uuendatud kirjaviisi, mida ta kasutas oma aabitsates ja mis võimaldas hääliku-meetodi järgi õpetamist. Neid aabitsaid on kasutatud ka tema seminaris lugemise õpetamisel. Need kirjaviisi uuendused lükati küll Eestimaa konsistooriumi ja piiblikonverentside poolt tagasi, kuid Forseliuse õpilased kasutasid neid aabitsaid ja uut lugema-

dis B. G. Forselius toetust Rootsi keskvoimult ja piiskop J. H. Gerthilt Stockholmis, kus ta kaks korda (1686, 1688) käis abi otsimas. Rootsi riigivõimul oli eesmärgiks tugevdada siin Rootsi koloniaalvõimu luteriusu kui Rootsi riigiusu kinnitamise teel; luteriusu kiriku taotlused talurahva koolide loomisel piirdusid õieti sellega, et viia katekismuse dogmad rahvani ja kasvatada teda usulises hardumuses ning kuulekuses. Kuid neil sammudel olid ka teised, palju kaugemale ulatuvad tagajärjed meie rahva ajaloos: siit sai alguse eesti rahva-

kool ja kirjaoskuse levik maarahva hulgas.

B. G. Forselius hukkus oma teiselt Stockholmist reisilt tagasiteel Läänemerele 1688. a. Tema hukkamisega lõpeb ka seminari tegevus Tartus.

B. G. Forseliuse teene seisab selles, et ta pani aluse Eesti rahvakoolile ning ühtlasi kirjaoskuse (eeskätt lugemisoskuse) levimisele talurahva hulgas. Samuti saab siit alguse koduõpetus, mis läbi sõja- ja katkuaastate hoidis alles meie rahva kirjaoskust. B. G. Forselius alustas eesti kirjaviisi uuen-

damist, öeldes lahti r-l. Stahl'i saksa keele kujuneva kirjaviisi kopeerimisest ning lähendas kirjaviisi rahvakeele hääldusele. Kulus küll veel ligikaudu 150 aastat, kui eesti keele uus kirjaviis, täiendatult E. Ahrensi poolt soome keele kirjaviisi eeskujul, pääses maksvusele.

Harju-Madisel avatav mälestuskivi jääb nüüdsest tähistama üht pöördelist sündmust ja eredat kuu eesti kultuuriloo.

FERDINAND EISEN

